

ЛЕМКІВЩИНА — історико-етнографічний регіон, корінне населення якого становлять лемки. Розташ. на пн. та пд. схилах Карпат і є своєрід. п-вом завдовжки 140 км та завширшки 25–50 км між польс. й словац. етногр. територіями. Впродовж тривалого часу Л. становила єдине ціле в етногр. відношенні, хоча належала до різних держ. утворень. Нині не існує єдиного Лемків. етногр. регіону, оскільки, зважаючи на порубіжне становище, він розділений адм. кордонами. Дослідники чітко виокремлюють зх. етногр. межі Л. по р. Попрад і Дунаєць, однак сх. етногр. межі менш контрастні через широку лемків.-бойків. перехідну смугу. На відміну від суціль. етногр. регіонів Бойківщина та Гуцульщина, багато лемків. громад були розкиданими у формі т. зв. п-овів та о-вів у оточенні польс. та словац. територій. За сучас. адм. поділом Л. охоплює Ліський, Сяноц., пд. частину Ясел. (усі — Підкарп. воєводства), Горлиц., Новосонч. та кілька сіл Новоторз. (усі — Малопольс. воєводства) пов. Польщі; Снин., Шариш. і Земплин. жупи Словаччини; Великоберезнян. і Перечин. р-ни Закарп. області. Заг. пл. бл. 10 тис. км². Тер. Л. була заселена з часів палеоліту, що засвідчують археол. знахідки з Надсяння. На поч. н. е. на пн. схилах Карпат мешкали групи ранньослов'ян. племен, які займалися переважно тваринництвом і вели торгівлю із насел. земель, що знаходилися у межах або під впливом Рим. імперії. У 7–10 ст. Л. заселяло сх.-слов'ян. плем'я білих хорватів. Їхня культура та релігія тісно перепліталися з культурою та релігією ін. сх.-слов'ян. племен, між Київ. Руссю й Прикарпаттям і Закарпаттям існували давні торг. та міграц. зв'язки. 992–993 лемків. землі увійшли до складу Київ. Русі. У той час на Л. виникла і розвинулася високохудожня школа іконопису. Після розпаду Київ. Русі частина Закарпаття залишилася у межах Галиц. князівства. Князь Юрій I на поч. 14 ст. приєднав до нього всю тер. Л. Від серед. 14 ст. вона належала Польщі (у складі Руського і Краків. воєводств), від 1772 — Австрії (від 1867 — Австро-Угорщина). Феодал., реліг. і культурне гноблення викликали зброй. опір селян, що отримав назву збійниц. руху. Найбільшого розмаху він сягнув у 16–17 ст., серед лідерів — В. Баюс, А. Савка, В. Чепець. Віддалене розміщення від ін. укр. земель, відсутність укр. міст й інтелігенції (окрім небагатьох священиків і учителів) гальмувало як колонізацію лемків, так і поширення серед них укр. нац. поглядів. Провід. течією у суспільно-політ. житті Л. тривалий час залишалося москвофільство (русофільство), ідеї якого розповсюджували переважно православні священики (М. Сандович, І. Гудима, Я. Медвецький, Д. Хиляк, Д. Вендзилович). Укр. нац. рух почав розвиватися від кін. 19 ст., його осередками стали м. Новий Сонч (П.

Лінинський, В. Яворський, М. Кубійович, О. Гадзевич, М. Дороцький) і Сянок (О. Константинович, О. Гудзьо, В. Бучацький, Й. Лукасевич). У 2-й пол. 19 ст. розпочав літ. діяльність найвизначніший лемків. письменник В. Хиляк. 1892 у с. Одрехова відкрито першу читальню товариства «Просвіта», 1898 у Новому Сончі — руську бурсу (г-зію), 1901 — укр. бурсу (такі ж бурси відкрито у Сянoku). 1912 на Л. діяло 22 читальні товариства «Просвіта» і 109 — русофіл. Товариства ім. Качковського. Серед укр. науковців на поч. 20 ст. Л. досліджували І. Верхратський («Про говір галицьких лемків», 1902), В. Гнатюк, Ф. Колесса («Народні пісні з галицької Лемківщини», 1929). У період 1-ї світової війни Л. стала ареною актив. військ. дій, у вересні 1914 її окупували рос. війська. Після відновлення австро-угор. влади у травні 1915 за звинуваченням у співпраці з Рос. імперією бл. 5 тис. лемків ув'язнено у концтаборі Талергоф. З поч. війни у закарп. частині Л. значно посилилася політика мадяризації. Під впливом рев. подій укр. державотворення усю Л. охопив визв. рух. З листопада 1918 у с. Вислок Великий засн. повіт. Укр. нац. раду під проводом о. П. Шпильки. Цей осередок нац.-визв. руху, який у літературі отримав неофіц. назви Сх.-лемків., Вислоц., Команчан. респ., проіснував до 24 січня 1919. Водночас у центр. і зх. лемків. повітах прояви укр. нац. свідомості серед насел. загальмовано, а у галиц. частині Л. під впливом москвофіл. руху 5 грудня 1918 у с. Фльоринці проголошено Зх.-лемків. респ., ідейні провідники якої симпатизували москвофіл. настроям. Підтримало укр. державність насел. закарп. частини Л., яке консолідувалося навколо осередку визв. руху в с. Стара Любовня, що виник 8 листопада 1918 на чолі з о. О. Невицьким. У м. Свидник головою новоствор. Нар. ради обраний І. Поливка. У міжвоєн. період Л. перебувала під впливом різних держ.-політ. центрів, тому процес формування нац. свідомості лемків відзначався нерівномірністю й ідентифікац. суперечностями. У галиц. частині польс. влада запроваджувала політику лемків. регіоналізму і трактувала лемків як окрему етнічну групу. З цією метою 1933 у школах запроваджено навч. лемків. говіркою за спец. букварем (від 1938 — фактично польс. мовою), 1934 виокремлено Апостол. адміністрацію для Л. з русофіл. ієрархією. Діяли пропольс. лемків. організації, виходили часописи «Lemko: pismo dla naroda» та «Лемко». З метою протидії польс. заходам при товаристві «Просвіта» у Львові створ. Лемків. комісію, 1931 у Сянoku відкрито музей «Лемківщина», 1934 у Львові засн. г. «Наш лемко» (поширювала на християн. засадах укр. освіту, свідомість і культуру), а також серію «Б-ка Лемківщини» (загалом 12 вип.). У період нім. окупації під час 2-ї

світової війни на Л. легально діяв Укр. допомогивий комітет (опікувався шкільництвом і кооперацією), нелегально — підпіл. мережа ОУН. Знач. руйнувань і збитків зазнали лемків. громади Ясел. та Кроснян. пов. унаслідок проведення рад. армією восени 1944 Карпатсько-Дуклянської наступальної операції (цю місцевість відтоді називають Долина смерті). Відразу ж після визволення Л. між Польс. комітетом нац. визволення і керівництвом УРСР укладено договір про переселення українців із Польщі до УРСР і поляків та євреїв у Польщу. Оскільки лише незначна кількість лемків восени 1944 — взимку 1945 добровільно виїхала до УРСР, навесні 1945 польс. влада розгорнула жорстокий терор проти укр. насел., що супроводжувався нападами військ на села, грабунками, катуваннями селян; активізувалися й підпіл. польс. банди. Стримувати їх намагалися підрозділи УПА, однак через малочисельність вони не могли тривалий час успішно протистояти польс. загонам, частинам рад. армії та НКВС. До весни 1946 із Л. до УРСР вивезено бл. 70 % лемків: із Горлиц. пов. — 15 058, Ліського — 39 505, Новосонч. — 20 093, Сяноц. — 60 878, Ясел. — 7270, Новоторз. — 1197 (загалом 144 791 особу), навесні-влітку 1946 — ще понад 50 тис. осіб. Тих, хто залишилися, у ході Акції «Вісла» 1947 депортов. до Зх. і Пн. Польщі, у зв'язку з чим регіон утратив носіїв своєї

етнокультури. У 1950-х рр. на Л. із вигнання повернулася лише незначна кількість лемків.

Рекомендована література

1. Тарнович-Бескид Ю. Ілюстрована історія Лемківщини. Л., 1936;
2. Лемківщина: Земля. Люди. Історія. Культура. Т. 1–2. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988;
3. Красовський І., Солинко Д. Хто ми, лемки... Л., 1991;
4. Турчак О. Діяльність українських культурно-освітніх, фінансово-господарських, спортивних організацій і товариств на Лемківщині у 20–30-х рр. XX ст. // Народозн. зошити. Л., 1996. № 3;
5. Мушинка М. На рідних землях, але в чужих державах: Трагічна доля Лемківщини, Холмщини та Підляшшя // УкрС. 1997. Спецвип.; Лемківщина: Істор.-етногр. дослідж. Т. 1–2. К., 1999;
6. Кучерява К. Лемківський музичний фольклор – розвиток чи занепад? (На мат. експедицій у Зх. Україну) // НТЕ. 2007. № 3–4;
7. Любчик І. Етнополітичні процеси на Лемківщині наприкінці XIX – 30-х рр. XX ст.: проблема національного самоусвідомлення. Ів.-Ф., 2009.

І. Д. Любчик

Бібліографічний опис:

Лемківщина / І. Д. Любчик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-54204>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України (докладніше).